Biró A. Zoltán

Szempontok a paradigmaváltáshoz

A csíkszeredai székhelyű Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány 2013 óta indít a székelyföldi térségben olyan tehetséggondozási programokat, amelyek a még iskolarendszerben lévő, illetve a tanulmányaikat már befejezett fiatalok szakmai tudásának növelésére, kreatív és innovatív képességeik fejlesztésére irányulnak[1]. Ezeknek a programoknak a sorában 2014-től kezdődően hangsúlyosan előtérbe került az a szakmai feladat, amely a vidékfejlesztés terén igyekszik erősíteni és hasznosítani az egyetemi hallgatók (BA, MA, PhD képzési szint), illetve a pályakezdő szakemberek tudását, elemző készségét, innovatív és kreatív képességeit. A térség helyi fejlesztési gyakorlata azt mutatja, hogy lokális és kistérségi szinten a helyi adottságok, a helyi értékek ma még csak kis részben hasznosulnak, ezen a téren nagy szükség van újszerű szemléleti-gyakorlati megközelítésekre, innovatív, kreatív helyi fejlesztési programokra. A fiatal szakemberek bevonása azzal az előnnyel járhat, hogy el tudnak tekinteni a rutinoktól, a tervezési korlátoktól, nyitottak az egyedi, kreatív kezdeményezések és megoldások irányába. Az ebben a témakörben indított programsorozat első lépéseként (Biró – Magyar 2014) arra törekedtünk, hogy a vidékfejlesztés, a helyi fejlesztés terén dolgozó térségi fiatal szakemberek bevonásával elemezzük ennek a fiatal szakembercsoportnak a térségi helyzetét, képzési lehetőségeit és módszereit, illetve annak az újszerű fejlesztéspolitikai tudásnak a térségi – szakmai és intézményi – pozícionálási lehetőségeit, amellyel ezek a fiatalok rendelkeznek, illetve amelyet – alapképzésükre támaszkodva – már rövid távon megszerezhetnek. A szakmai kompetenciák bővítése és a képzési-cselekvési lehetőségek feltérképezése céljából esettanulmánykészítési versenyt szerveztünk. Az erre a célra kidolgozott módszertan egyrészt arra irányult, hogy a program résztvevői minél nagyobb mértékben hasznosítsák az egyetemi képzés során szerzett ismereteiket, másrészt pedig arra, hogy előtérbe hozzuk azt az innovatív, holisztikus és szinergikus látásmódot,

[1] Az ebben a témakörben indított programok anyagaiból készült kiadványok az Alapítvány honlapján is olvashatók: http://www.pahru.ro/index.php?option=com_content &view=article&id=134&Itemid=712&lang=hu

amelyet a fiatalok képviselnek, és amely a térségi szereplők helyi fejlesztési gyakorlatából többnyire hiányzik.

A programsorozat második lépéseként az elemző-értelmező készségek fejlesztését, a térségben már lezajlott és a helyi aktorok által sikeresnek tartott lokális fejlesztési programok vizsgálatát tűztük ki célul. Ennek a feladatnak – és a hozzá kapcsolt képzési, fejlesztő programnak – a kivitelezésére az a megoldás mutatkozott célravezetőnek, hogy térségi és térségen kívüli fiatal szakemberek közös munkáját szervezzük meg. A sikeresnek tartott helyi fejlesztési programokat elemző team-eket egy székelyföldi és egy gödöllői (Szent István Egyetem) fiatal szakember társításával alakítottuk ki. Az így megszervezett munkacsportok lehetőséget kínáltak a különböző szakmai kompetenciák és látásmódok együttes működtetésére, ami az elemző munkában is rendszerint innovációval jár. Ami azonban még ennél is fontosabbank bizonyult, az a „belső" és a „külső" megközelítés összekapcsolása. A "belső" megközelítés az elemzett programok kontextusának feltárásában és társadalmi hasznosulásának értékelésében bizonyult hasznosnak, míg a „külső" megközelítés az elemzett programok szakszerűségének, formalizáltságának, menedzsmentjének értelmezésében bizonyult termékenyebbnek.

Ez a második program (Biró – Gyetvai – Magyar 2015) már előtérbe hozta azt a problémakört, hogy miként célszerű értelmezni a vizsgált térségben a helyi fejlesztési programok sikerességét. Az elemzett programok jól illusztrálják azt, hogy ha egy-egy helyi fejlesztési program a tervek és elvárások szintjén minden mutatót tekintve sikeresnek nevezhető, ez még korántsem jelent garanciát arra, hogy a szóbanforgó programnak jelentős társadalmi szerepe, innovatív funkciója, szerkezeti jellegű társadalmi beágyazottsága is lenne. Előfordulhat, hogy a formálisan sikeres program nem, vagy csak kismértékben generál olyan folyamatokat, fenntartható változásokat, amelyek az adott helyi közösség életminőségében, életvitelében, magatartási modelljeiben kimutathatók lennének. Ezek a szakmai konklúziók már előrevetítették a következő szakmai feladatot, amely a „sikeresség" tervezésével kapcsolatos kérdéseket helyezte előtérbe.

A fentiekben bemutatott programsorozatunk harmadik lépéseként[2] a székelyföldi térségben tanuló BA, MA, PhD hallgatók, illetve az ezen a területen dolgozó fiatal szakemberek számára szerveztünk olyan szakmai programot, amely bottom-

[2] **Kreatív programok a székelyföldi helyi fejlesztés szolgálatában"** - A pályázat az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő által meghirdetett NTP-HTTSZ-M-15-0006 kódszámú pályázati támogatásból valósult meg.

up típusú, a helyi adottságokat és értékeket hasznosító újszerű programok megtervezésére, kidolgozására irányult. Azok jelentkezését vártuk ebbe a programba, akik agrártudományi, gazdaságtudományi, társadalomtudományi szakok keretében helyi fejlesztéssel kapcsolatos tárgyakat is tanultak vagy tanulnak, tanulmányaik vagy szakmai munkájuk révén a térséghez kapcsolódnak. Programunk célja az volt, hogy a helyi fejlesztést tanuló fiatal szakemberek kreativitását fejlesszük, és a gyakorlati megoldások kidolgozása révén hozzájáruljunk a székelyföldi rurális térség helyi fejlesztési gyakorlatának megújításához.

A Program keretében a módszertani alapozást követően három alkalommal szakmai felkészítést, illetve műhelymunkát szerveztünk. Ennek keretében a résztvevők modellszerű innovatív, kreatív programokkal ismerkedtek meg, felkészültek a terepmunkára, elméleti és módszertani anyagokat ismertek meg és dolgoztak fel előadások, illetve műhelymunka keretében. A felkészítő programban és a műhelymunkákban a gödöllői Szent István Egyetem oktatói, valamint székelyföldi egyetemi oktatók, kutatók vettek részt. Ennek a munkának a keretében került kialakításra az a javasolt programtervezési modell, amelyet – a helyi adottságokhoz igazítva – minden résztvevő hasznosíthatott. A program következő lépéseként minden hallgató egy-egy általa választott településen – terepmunka keretében, tutori támogatással – innovatív helyi fejlesztési programot tervezett meg és dolgozott ki. Az elkészített helyi fejlesztési programokat nyilvános műhelykonferencia keretében mutatták be, és ennek nyomán készült el a javasolt fejlesztési program esettanulmányszerű írott változata.

A program tervezése és megalkotása számára kialakított modell az alábbi fontosabb szempontokat tartalmazta:

- A program témája/tartalma
- Milyen helyi igények állnak a programjavaslat mögött?
    - A társadalmi csoport, réteg bemutatása, az igény elemzése
    - A fejlesztési igény helyi artikulálódása
- A program célja, társadalmi szerepe: várhatóan milyen változáshoz, módosuláshoz stb. vezet ez a program? Előrevetítése annak a helyzetnek, amikor már működik vagy lezárult a program.
- A célcsoport elemzése, jellemzése
    - Kiket, hogyan érint közvetlenül
    - Kiket, hogyan érint közvetett módon

- Milyen belső erőforrásokat mozgat meg ez a program?
    - Helyi érték, helyi adottság (kulturális,természeti, társadalmi)
    - Társadalmi részvétel (csak jelzés kell, mert ez külön kérdés is):munkaerő, idő, kapcsolati háló
    - Helyi szervezet, kör, csoport, intézmény
    - Anyagi erőforrások: pénz
    - Nem pénz jellegű anyagi erőforrások
    - A település ismertsége, vonzereje
- A program milyen külső erőforrásokat igényel, és azokat miként lehet előteremteni?
    - Szakértői közreműködés
    - Külső személyekkel való kapcsolat, lobbi, ügyintézés
    - Anyagi támogatás (pályázat, adomány, céltámogatás)
- Társadalmi részvételi formák bemutatása
    - Melyik fázisban , kik, milyen módon, milyen mértékben
- Milyen korlátokkal, akadályokkal kell számolni a tervezett program során
- Társadalmi betagolódás, elfogadottság – hogyan,milyen módon válik a program a helyi közösség működésnek részévé
    - A beépülés tartalma (mi változott,változik a program eredményeként a helyi közösség vagy annak egy része működésében)
    - A beépülés módozatai
- Kommunikáció
    - a fejlesztési program működésének pozícionálása (pozícionálódása) a helyi társadalom kontextusában. A projektesemény, mint a helyi társadalom működésének része.
    - Nem „róla”, hanem ”általa” zajlik a kommunikáció (a fejlesztési program egésze maga a kommunikáció).
    - A programról való kommunikáció módja, menetrendje
- A program fenntarthatóságával kapcsolatos kérdések
- Az innovációs szerep tartalma

A program során előtérbe került elméleti és módszertani kérdések, a helyi fejlesztés térségi előzményeivel és eddigi gyakorlatával kapcsolatos szakmai értékelések, illetve a programjavaslatok kidolgozására irányuló szakmai kísérletek kapcsán azt a következtetést fogalmazzuk meg, hogy a vizsgált térségben a helyi fejlesztési szemlélet és gyakorlat újrapozícionálása javasolható. Sok jel mutat arra, hogy a külső forrásokra alapozó, top-down típusú fejlesztési szemlélet és gyakorlat dominanciája az utóbbi években növekedett, ugyanakkor az a szemléleti-módszertani fordulat, amit az úgynevezett „new rural development paradigm" (OECD 2006) hordoz, a térségi helyi fejlesztési gyakorlatban vagy nem ismert, vagy csak szlogenszerűen van jelen. A helyi fejlesztés térségi újrapozícionálását szorgalmazza az a tény is, hogy 2020-tól az EU támogatási gyakorlata lényeges mértékben megváltozik, és ebben a kontextusban a saját erőforrásokra alapozó fejlesztésre való szakmai-szemléleti felkészülés fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Természetesen egy ilyen kisléptékű, rövid lefutású program, mint amit a fiatal szakemberekkel elvégeztünk, nem termelheti ki a helyi fejlesztés térségi újrapozícionálásnak modelljét, arra azonban minden bizonnyal alkalmas, hogy előtérbe hozza nem csupán a váltás melletti érveket, hanem azokat a szempontokat is, amelyek mentén az újrapozícionálás nagy valószínűséggel tervezhető és menedzselhető lehet. Az alábbiakban jelzésszerűen mutatjuk be a térségi optikából legfontosabbnak ítélt szempontokat. Mindenképpen szükség lesz ezek sokkal részletesebb kidolgozásra és szakmai körben történő vitájára. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy az alábbi szempontok nem a külső forrásokra alapozó, top-down típusú fejlesztés ellen szólnak. Széles körben ismert és hangoztatott szakmai álláspont, hogy a vidéki térség fejlesztése külső források nélkül nem megoldható. Ugyanakkor ismert tény, hogy minden külső forrás „diktál" is a vidéknek. Ebben a kontextusban különösen fontos annak mérlegelése, hogy a helyi erőforrásokra alapozó és a vidék, a lokalitás helyi igényei és érdekei mentén történő fejlesztésnek milyen az iránya, mekkora a mértéke, hogyan alakul a társadalmi szerepe. A vidéki helyek – és a vidéki helyekhez tartozó értékek – széles körben tapasztalható fölértékelődése, a rurális terek funkcióváltása arra figyelmeztet, hogy a helyi fejlesztésben hasznosítható kétféle (külső, belső) erőforrás egymáshoz való viszonyát, együttes menedzselését újra kell gondolni. Tennivaló azonban nem csupán a kétféle erőforrás együttes kezelési módját illetően van. A külső forrásokra alapozó fejlesztés szemlélete és gyakorlata nagyvonalakban már kialakult, annál is inkább, mert maguk a külső források hordozzák a használatukhoz kapcsolt – kötelezően elsajátítandó vagy szakértőktől megvásárolható – tudnivalókat. A saját

adottságokra, értékekre alapozó helyi fejlesztéssel kapcsolatban alapvetően más a helyzet. Ebben a tekintetben nem csak a szakmai tudás hiányos, hanem a lehetőségek fölismerése terén is sok a bepótolnivaló, sőt, a bottom-up típusú fejlesztés létének, fontosságának, értékének elismerése körül is gondok vannak. Ezért a vizsgált térségben a helyi fejlesztés újrapozícionálása elsősorban az endogén adottságokra alapozó helyi fejlesztés szemléletének és gyakorlatának olyan léptékű kiépítését jelenti, hogy az – értékét, társadalmi fontosságát tekintve – egyensúlyba kerüljön a top-down típusú fejlesztéssel. Csak a következő lépésben célszerű foglalkozni a kétféle praxis összekapcsolásával, közös menedzselésével. Az alábbi összefoglaló készítéséhez fölhasználtuk azoknak a csoportos kutatási programoknak a szakmai következtetéseit is, amelyek az utóbbi években ebben a témakörben a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások keretében zajlottak.[3]

Új helyzetben a vidék

A vidéki térségek helyzetének és szerepének átalakulását a szakirodalom már hosszabb ideje elemzi (Van der Ploeg et al 2000, Woods 2007). Előtérbe kerülnek az endogén gazdaságfejlesztési modellek, nagyobb szerepet kapnak a szubsztantív gazdaság jellemzői. A vidék fölértékelődése az utóbbi években a vizsgált térségben is napirenden van, ez a tematizáció elsősorban a táji-környezeti értékekre, valamint a helyi termékek előállítására és a vidék értékesítésére (desztinációépítés) vonatkozik. Az új vidékfejlesztési paradigma azonban ennél sokkal többről szól, ami ebből eddig a székelyföldi térségben megjelent, az csupán a változás felszíni jegyeinek tekinthető, illetve sok esetben az ehhez kapcsolódó fejlesztések csak a diszkurzív fejlesztésre terjednek ki.

A vidéki helyek fölértékelődése együtt jár a rurális térségek funkcióváltásával és diverzifikálódásával, a helyi erőforrások (gazdasági, társadalmi, szimbolikus tőke) felértékelődésével, a helyi fejlesztés és az identitásépítés gyakorlatának összekapcsolódásával, a termékek és a gyakorlatok síkján az egyedi, a sajátos, a kézműves modellek térnyerésével. Az új vidékfejlesztési paradigma az elméletben, a szakpolitikákban, illetve a gyakorlatban is fokozatosan, egyre nagyobb mértékben felváltja a modernizációs paradigmát. A vidékfejlesztés több szintjén új hálózatok, gyakorlatok jelennek meg.

[3] A jelzett témákkal csoportos DOMUS programok keretében foglalkoztunk. A kutatási programok témakörei: lokális identitás, önkormányzati versenyképesség, desztináció elemzések.

A „new rural paradigm”szemlélete és formálódó módszertana hatást gyakorol a fejlesztéspolitikai gyakorlatra is. A beruházások kapcsán már a beruházás pénzben kifejezhető értéke, a technológiai színvonal és a várható gazdasági eredményessége mellett egyre nagyobb szerepet kap az is, hogy milyen és mennyi munkaerőt köt le, milyen módon illeszkedik a szóban forgó társadalmi-természeti környezetbe, mennyire és milyen módon érvényesíti a társadalmi inklúzió szempontjait. Szerepet kapnak a szubsztantív gazdaság jellemzői, a nem agrár-jellegű rurális tevékenységek, a szociális és szolidáris gazdaság modelljei stb. Ezek az újabb szempontok kivétel nélkül mind kapcsolatban állnak a helyi értékeket, érdekeket, igényeket előtérbe helyező, bottom-up típusú fejlesztési gyakorlattal.

Helyi feljesztési gyakorlat

A helyi fejlesztési gyakorlatra irányuló térségi diskurzusok általában az adaptív fejlesztés (felzárkózási igény máshol látott példák követésével) és térségbe irányuló tudástranszfer (tanuljunk abból, amit más, fejlettebb térségekben, elsősorban külföldön látunk) valamely modelljét hangsúlyozzák. Kevesebb figyelmet kap az, hogy milyen is ebben a térségben az a helyi fejlesztési gyakorlat, amely a kívülről behozott új minták számára fogadó közeget képez, és amely végső soron meghatározza a behozott új modellek térségi gyakorlatba való beépülését. A ma domináns helyi fejlesztési gyakorlat, valamint az azt kitermelő és fenntartó feltételek bemutatása külön tanulmány tárgya, jelen esetben a témánk szempontjából fontosabb jellemzőket említjük meg.

- A térségben a külső forrásokra és a belső adottságokra alapozó helyi fejlesztés gyakorlata elválik egymástól, azt is lehet mondani, hogy a két praxis eltérő módon, egymástól függetlenül működik.
- A top-down típusú fejlesztések diszkurzív szinten, a gyakorlat szintjén, az explicit és implicit értékelések szintjén egyaránt dominálnak. Ez szorosan összefügg azzal, hogy a térség települései az 1989-es társadalmi változásig nagyon jelentős mértékű civilizációs hátrányt halmoztak fel (lemaradás az infrastrukturális fejlesztések minden területén), és mindmáig napirenden van az ezek pótlására irányuló igény. De jelentős mértékben erősíti a külső forrásokra alapozó gyakorlatot az is, hogy a helyi vezetők és a helyi közvélemény jelentős része az infrastrukturális fejlesztéseket tekinti az előrehaladás és a vezetői teljesítmény mércéjének, a megszerzett pénzösszeg (ennyi és ennyi pénz „hoztunk be”) a sikeres vezetői munka legitimációs

indexe, és a helyi vezetők esetében sok esetben a vezetői funkcióba való újraválasztás vélt vagy valós feltétele. A top-down típusú fejlesztések dominanciája értelemszerűen leértékel és marginális szerepbe kényszerít minden bottom-up típusú fejlesztést.

- A bottom-up típusú fejlesztések száma minden településen jelentős, de közülük sokat ma a helyi szerepelők köre és a helyi közvélemény nem tekint és/vagy nem is nevez „fejlesztésnek", azon egyszerű oknál fogva, hogy a „fejlesztés" kifejezés a külső forrásbevonás szinonimája, az elnyert/megszerzett támogatás nagysága pedig az értékelés mércéje. Lokális léptékben nem csupán a belső erőforrásokra alapozó programok száma jelentős, hanem azok művelődési, közösségépítő, kohézióerősítő, identitásfejlesztő szerepe is, ezek a funkciók pedig az utóbbi években már kiegészülnek – ha egyelőre csupán kísérleti jelleggel is – olyan új és fontos szerepkörök felvállalásával, mint a szociális szolgáltatások, a gazdaságfejlesztés és munkahelyteremtés, településmenedzsment és hasonlók.

  A bottom-up típusú fejlesztések helyzete minden tekintetben ambivalens. Sok esetben anyagi támogatást kapnak a helyi hivataltól vagy helyi gazdasági szereplőktől, ez azonban mindig kisléptékű, alkalmi és efemer jellegű, nem egy esetben feltételekhez kötött. Ezzel szemben a helyi szereplőktől kapott, nem anyagi jellegű támogatások (a társadalmi részvétel különböző formái) rendszerint kiszámíthatóak és állandó jellegűek. Ambivalens az ilyen programokra irányuló hivatalos diskurzus is. A helyi vezetők köre vagy a média nyilvánosan mindig felértékeli, dicséri ezeket a programokat, azok szervezőit és résztevőit, a háttérben azonban a lekicsinylő, elnéző, kényszeredettséget hordozó magatartások és kijelentések a dominánsak („na, adjunk egy kicsi pénzt ezeknek is", „sok pénzt elvisz, de kell ez is", „jól csinálják, nem kell sajnálni azt a kicsi pénzt" stb.).

  A bottop-up típusú helyi fejlesztéseknek a vizsgált térségben két alapvető típusuk alakult ki:

  - A programok egy részében a megszervezésre, az elindításokra kerül a nagyobb hangsúly. Ezeket általában támogatják a helyi vagy megyei hivatalok, a nyilvános tematizációban pedig a hivatalok vezetői személyesen is szerepet vállalnak. Az ilyen jellegű helyi fejlesztési programok általában hosszabb távra szólnak, és szervezeti-intézményi keretek kialakításával járnak. A látványosabb indítás után az ilyen programok nagyobb része fokozatosan egyre

jelentéktelenebbé, az induláskor kialakított szervezeti- intézményi keretek fenntartása egyre nehezebbé válik. Jobb esetben fennmaradnak, a lokális közösség rutinszerű tevékenységévé válnak, működtetésük és fenntartásuk alapszintű finanszírozássá vagy társadalmi támogatássá alakul át, innovatív jellegüket és változási képességüket elveszítik.

- A bottom-up típusú programok másik csoportját azok a tevékenységek képezik, amelyek formalizáltsága, működési módja, működési időtartama alapvetően a résztvevők szerepvállalásától, sok esetben pedig a kialakításban és működtetésben kulcsszerepet vállaló személytől függ. Ezeknek a programoknak a helyi társadalmi elfogadottsága, beágyazottsága általában jelentős mértékű.

A személyesség domináns szerepe a helyi fejlesztési programokban

A helyi fejlesztési programok bemutatásával, értékelésével vagy elemzésével foglalkozó anyagokban gyakran kerül előtérbe az az észrevétel, hogy ezeknek a programoknak a szervezettsége magas fokú, de ezt nem a programok intézményesültsége biztosítja, hanem a kulcsszereplő(k) személyes szerepvállalása. A térségi hivatalos diskurzusban, a médiaanyagokban és helyi társadalmi nyilvánosságban is egyértelműen pozitívumként jelenik meg a kiemelt személyes szerep (még pontosabban: szerepvállalás). A programok menetének, sikerének vagy sikertelenségek egész sor összetevője a szóban forgó személyhez kapcsolódik. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a személyes szerepvállalást maguk az érintettek tudatosan, explicit módon föl is vállalják. Az intézményes szerepeknek és a személyes identitáskomponenseknek ez a típusú erőteljes összefonódása okkal nevezhető a vizsgált térségben a helyi fejlesztési gyakorlat legfontosabb jellemzőjének. Eltérő módon és különböző következményekkel működik hivatalvezetők esetében (ahol a hivatalos szerepkör munkaköri leírásban és jogi paragrafusok révén van rögzítve) és informális vezetők esetében (ahol a hivatalos szerepkört a résztvevők közmegegyezése vagy a vezető személyes ambíciója alakítja). Ugyanakkor a két modell működése között számtalan hasonlóság van, különösen ami a fejlesztéspolitikai vonatkozásokat illeti. Csak utalásszerűen jelzünk ebből néhányat:

- A programok tervezéséhez vagy menedzseléséhez kapcsolódó helyzetértékelés alapvetően személyes jellegű. A rendelkezésre álló információkból azt veszik figyelembe és olyan mértékben, amennyit

közvetlenül ismernek, amiről személyesen is véleményt tudnak alkotni.

- A programlehetőségek közti választásban, vagy az egy programlehetőséghez kapcsolódó különböző szcenáriók közti választásban két tényező játszik fontos szerepet. Az egyik a számára fontos belső erőviszonyokhoz, végső soron a vezetői szerep megerősítéshez kapcsolódik. A másik pedig a személyesen is megtapasztalt külső modellek követéséhez.
- A vezetői szerepek erőssége nem teszi szükségessé a szó szoros értelmében vett érdekegyeztetéseket, legfeljebb azok formális mintáinak gyakorlását. A tényleges ellenfelekkel vagy erőcsoportokkal való egyeztetést inkább elkerülik.
- A vezetői szerep mindennapi megélésében a személyes identitáselemek (egyéni szokás, magatartási stílus, beszédmód, vélemény, értékelés, a döntést meghatározó érvek stb.) explicit módon és rendszeresen megjelennek, és ezt környezetük is tudomásul veszi.
- Környezetük tagjai számára a vezetőhöz való viszonyulásban a személyes attitűd elemeihez való igazodás fontosabb, mint az intézményi szerep elemeihez való igazodás.

A hivatali/intézményes szerep és a személyes identitás együttélésének a fentiekben bemutatott módja a helyi fejlesztési programok tervezését, menedzsmentjét, értékelését illetően nagyon ellentmondásos következményekkel jár. A személyes jelleg dominanciája egészen bizonyosan szűkíti a számba jöhető helyi fejlesztési programok körét, a választható kivitelezési szcenáriók számát, a programok társadalmi beágyazottságát. Előnyként könyvelhető el –elsősorban a top-down típusú programok esetében – a kijárási, lobbizási (forrásszerzési) kompetencia kialakulása, amelyben – egyelőre – a személyes komponenseknek nagy szerepe van. Előnyként jelentkezik ugyanakkor a személyi autoritás magasabb foka az olyan programok helyi adaptációjában is, amelyeknél az innováció mértéke vagy a helyi támogatás hiánya kivitelezési gondot okoz. Az bizonyosnak látszik, hogy az új vidékfejlesztési paradigma térségi meghonosítása szemszögéből a helyi fejlesztési programokban mutatkozó erőteljes személyes jelleg endogén fejlesztési korlátként működik.

A paradigmaváltás melletti érvek

A vidékfejlesztési paradigmaváltás fontos összetevője az, hogy az endogén adottságok fölértékelődnek, a bottom-up típusú kezdeményezések szerepe növekszik, a helyi fejlesztésben a kreatív és innovatív komponensek egyre inkább előtérbe kerülnek a modellkövető megoldásokkal szemben, a társadalmi részvétel formái bővülnek, a helyi fejlesztési programok társadalmi beágyazottsága iránti igény erősödni fog. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy ez a fordulat miért fontos a székelyföldi térség számára, akkor a következő válaszok adódnak:

- Sokkal több endogén forrás van a térségben, mint amennyi jelenleg a bottom-up típusú helyi fejlesztési gyakorlatok vonzáskörébe kerül.
- A fejlesztési gyakorlatban – a települések többségében – a rehabilitációs időszak többnyire lezárult, a települések újrapozícionálási esélye, igénye, törekvése fokozatosan erősödik.
- A fejlesztési folyamatokat korlátozó belső (endogén) tényezők szerepének csökkentéséhez a top-down típusú programok nem járulnak hozzá. A rehabilitációs jellegű, nagyléptékű beruházások emelik a civilizációs szintet és javítják az életminőségi kritériumokat, de nem vezetnek pozitív társadalmi fordulatokhoz.
- Társadalmi változásokat, tényleges versenyképesség-növekedést az eredményezhet, ha a belső fejlesztési korlátokat sikerül lebontani. Ebben a folyamatban tudnak fontos szerepet vállalni a kreatív, innovatív bottom-up típusú helyi fejlesztési programok. Ez a helyi fejlesztésben szemléleti és módszertani váltást igényel.

A lokális innováció térségi értelmezése

A továbblépés, a paradigmaváltás fontos feltétel az, hogy a térség településeit külön-külön kell megvizsgálni a fejlesztési gyakorlat működése szempontjából. A helyi fejlesztési gyakorlat jelenlegi szakmai és közéleti tematizációja az egyedi fejlesztési eredmények megjelenítésére törekszik, és az úgynevezett „sikeres programok” egyedi, pontszerű nyilvános tematizációja eltakarja az egyes településekre jellemző működési modellt, ugyanakkor eltakarja a helyi fejlesztési gyakorlat térségi típusait is.

Ha más szemszögből, a települések fejlesztési gyakorlatának elemzése szemszögéből közelítünk a kérdéshez, akkor azt látjuk, hogy ebben az időszakban

minden település a „saját világ” és a számára adott „külső környezet” (anyagi források, közeli és távoli követendő modellek) relációjában alakítja ki, működteti saját helyi fejlesztési gyakorlatát. Minden település a ”lokális” és a ”globális” érintkezési pontján egyfajta viselkedési forgatókönyvet termel ki a maga számára, részben tudatosan, részben ösztönösen. A helyi fejlesztésnek ezek a lokális forgatókönyvei – a helyi adottságok és a külső tényezők interferenciája nyomán – az évek során fokozatosan formalizálódnak és stabilizálódnak. A helyi fejlesztési gyakorlatnak úgynevezett település léptékű magatartási modelljei alakulnak ki és erősödnek meg. Ezeket a településekre jellemző egyedi magatartásmodelleket a szakirodalom alapján script-eknek nevezhetjük (Vanclay – Enticott 2011). Ezeket a stabilizálódott helyi fejlesztési forgatókönyveket több tényező hordozza, illetve termeli újra. Ezek között említhető a helyi fejlesztéssel kapcsolatos lokális narratíva (mi kell a falunak, miért kell, miért nem kell), a helyi aktorok kulcsfontosságú helyzetekben való viselkedési módja (döntési helyzetek, szereplési helyzetek, lokális intézményműködési módok, közösségi események működése), illetve a vezetői szerepekben működő ”személyesség” jellemzői.

Elemezhetők azok az összetevők, amelyek egy-egy település helyi fejlesztési script-jét kialakítják, de elemezhető az adott script-ek működése, valamint alakításuk/fejlesztésük feltételrendszere is. A térségben eddig egyetlen olyan vizsgálat készült[4], amely a rurális települések versenyképessé válásának feltételrendszerét vizsgálta, és amely kiindulópontot jelenthet a script-ek elemzésre is. Ennek a kutatásnak az eredményei azt jelzik, hogy a versenyképesség feltételrendszere és alakulása tekintetében a Csíki-medence települései típusokba sorolhatók, és az egyes típusok között az átjárásra, a váltásra kicsi az esély. A települések tulajdonképpen egyfajta fejlesztési kényszerpályán mozognak, és adottságaik, fejlesztési praxisuk strukturálisan behatárolja azt, hogy mit tehetnek és mit nem. Ebben minden bizonnyal nagy szerepet játszanak azok a helyi fejlesztési magatartási modellek, amelyek részint korábbi társadalomtörténeti feltételek hatására, részint pedig az elmúlt két évtized helyi fejlesztési gyakorlata következményeként alakultak ki. A településekhez kapcsolódó viselkedési forgatókönyvekben egyidejűleg többféle típus mutatható ki, működésükben stabilitási (elzárkózási) és reflexiós időintervallumok váltják egymást.

A térség mai fejlesztési gyakorlatában a scriptek működését a fentiekben tárgyalt „személyesség” nagyon jelentős mértékben meghatározza. A kialakult

[4] A kutatást Székely Kinga Katalin, a Sapientia EMTE csíkszeredai oktatója végezte PhD programja keretében (kézirat).

scriptek stratégiai léptékű újrapozícionálásához ma még nem rendelkezünk elegendő szakmai információval, hiányoznak az ehhez szükséges célirányos elemzések, és nem adottak egy ilyen fordulathoz a térségi intézményi feltételek sem. Az azonban nyilvánvalónak látszik, hogy a vidéki helyek fölértékelődését, a bottom-up típusú helyi fejlesztésre irányuló társadalmi igények növekedését hasznosítani lehet oly módon, hogy fiatal szakemberek bevonásával növeljük az olyan innovatív, kreatív helyi fejlesztési programok számát, amelyek tematizálják az újrapozícionálást és a gyakorlatban művelik is azt.

Szakirodalom

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk) 2014
Település, innováció, identitás. Vidékfejlesztési esettanulmányok a székelyföldi térségből. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Új utakon a tehetséggondozás V. Státus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. – Gyetvai Á. – Magyar F. (szerk 2015
Kreatív fiatalok – innovatív vidék. Sikeres helyi fejlesztési gyakorlatok a Székelyföldön. Pro Agricultura Hargitae Universitas Alapítvány, Új utakon a tehetséggondozás VI. Státus Kiadó, Csíkszereda.

OECD 2006
The new rural paradigm: Policies and governance. Paris: OECD publications.

Van der Ploeg et al. 2000
Rural development: from practices and policies towards theory. In: Sociologia Ruralis 40:391 – 408.

Vanclay, F. – Enticott, G. 2011
The role and functioning of cultural scripts infarming andagricultura.In: Sociologia Ruralis 51: 256 -271.

Woods, M. 2007
Engaging the global countryside: globalization,hybridity and the reconstitution of rural place. In: Progress in Human Geography 31: 485 – 507.